

PIJPFABRICAGE IN SCHOENECK

door Jos Engelen

Schoeneck is een dorpje in de Lorraine, in het departement Moselle tegen de Duitse grens aan tussen Metz en Saarbrücken. In de post-Napoleontische periode behoorde het tot Frankrijk. In hun opgaves van pijpenfabrieken geven zowel Niels Augustin als Jean Leo slechts een zeer summiere aanduiding van Schoeneck: midden 19e eeuw door Schmidt Frères tot 1870.

Verdere naspeuringen ter plaatse leverden toch een verrassend resultaat op: al in de 18e eeuw kende Schoeneck en omgeving een bloeiende steen- en pannenfabricage en daarnaaste een glasindustrie. Uit deze laatste industrie is waarschijnlijk de pijpennijverheid voortgekomen. Immers een glasblazerij had voortdurend behoefte aan de "witte klei" zoals men pijpaarde toen noemde voor de vervaardiging van aarden potten en het onderhoud van de glasoven. Voor deze werkzaamheden had men een pottenbakker in dienst, die echter hieraan geen volledige dagtaak had. Wat is dan logischer dan deze pottenbakker nuttig in te zetten aangezien de voorwaarden van grondstof, kennis en een oven voorhanden zijn?

De kennis voor de fabricage kwam net zoals de pijpaarde uit Höhr-Grenzhausen in de persoon van bijv. Paul Staudt, een pottenbakker die ook het pijpmaken beheerste. Zo zien we, dat in 1816 Raspiller, de eigenaar van de glasblazerij, vergunning krijgt een pijpenfabriek te beginnen. Een voorbeeld dat in het departement Moselle spoedig gevolgd wordt door andere plaatsen en zo zien we pijpenfabricage ontstaan in Creutzwald, Forbach-la Lobe, Longeville-les Metz, Mondelange, Montigny en Saargemünd.

Beperken we ons echter tot Schoeneck. Ook hier zagen anderen brood in deze voor hun nieuwe industrietak en spoedig heeft Raspiller dan ook concurrentie te duchten van Ludwig Schmidt, afkomstig uit Dirmingen die in 1826 reeds aan 26 arbeiders in Schoeneck werk verschafte.

Schmidt verwerkte 800 centenaars kleiaarde per jaar. Uit een kleibrood van 50 kilo, prijs 3 francs, vervaardigde hij meer dan 1800 pijpen, hetgeen een minimale jaarproduktie oplevert van 1.440.000 pijpen tegen een prijs van 8 francs per duizend (11.520 francs). Het dagloon voor een man bedroeg 2 francs, voor een vrouw 1 franc en voor een kind ongeveer 60 centimes. Zijn produkten waren zo zeer gevraagd, dat de handelaren de pijpen in Schoeneck aan de fabriek afhaalden.

Anderen vestigden zich in Schoeneck: Otto Wagner uit Grossalmerode in Hessen, eveneens bekend door zijn pijpaarde, en

Heinrich Melling uit Schoeneck zelf en vervolgens Caspar Jung. In 1832 geeft de plaats werk aan 40 pijpenarbeiders. Het moeten er echter veel meer geweest zijn, want veel families vervaardigen de pijpen als huiswerk, waarbij vrouw, kinderen en grootouders assisteerden.

Naast gladde pijpen worden ook dierkoppen vervaardigd en pijpen worden beschilderd met bloemen, blaadjes enz. Een gewone pijp is 12 tot 15 cm lang en de lange pijpen tussen 18 en 37 cm. Het hoogtepunt van de produktie lag rond 1850. Het departement Moselle consumeerde rond dat jaar meer dan 4 miljoen exemplaren, waarvan Schoeneck er ca. 3,5 miljoen leverde!

Jean Leo geeft aan: *Schmidt Frères, milieu 19e S. Fabrique de pipes en terre fine de Cologne et de Belgique et pipes émaillées.* (Annuaire Bottin, 1862)

Een teruggevonden archiefstuk uit Les Archives départementales de la Moselle uit ca. 1850 laten we onverkort volgen. Tekst en inhoud spreken voor zichzelf:

Fabrique de pipes en terre:

Les frères Schmidt et Jung, leur beaufrère, exploitent une piperie à Forbach et deux à Schoeneck, ils emploient 23 hommes à 2 fr. par jour et 49 femmes à 1 fr., leurs produits qu'ils expédient dans toute la France, s'élèvent à 3.520.000 pipes de terre, fines, émaillées, ordinaires évaluées à 43.000 francs.

Tussen 1850 en 1870 vond de eerste teruggang plaats, vooral door de concurrentiestrijd tussen het zeer grote aantal familiebedrijfjes.

Maar de genadeklap viel in 1870 door de Frans-Duitse oorlog, waardoor Schoeneck bij Duitsland ging behoren en invoerrechten moest gaan betalen voor zijn export naar Frankrijk, hun tradi-

tionele afzetgebied.

Nu moest er met Höhr-Grenzhausen geconcurrereerd worden, dat de grondstof, de pijpaaarde, dichtbij had en de Zuidwestduitse markt bevoorradde.

Dit betekende het einde van de pijpenfabricage.

"Die Schoenecker Pfiffeköpf"

SCHMIDT FRERES N° 786

Légende sur le turban : JE SUIS LE BEAU JACOB.

Hauteur : 6,6 cm.

Longueur : 7,1 cm.

Sur le haut du bandeau JACOB à droite et transversalement, la marque S.F.

Sur le haut du bandeau JACOB à gauche et transversalement, le numéro 786.

Pas d'oreille droite.

Yeux globuleux et sourcils noirs.

Barbe ronde sans échancrure, émaillée gris argent terne.

SCHMIDT FRERES N° 785BIS

Légende sur le turban : JE SUIS LE BEAU JACOB.

Hauteur : 6 cm.

Longueur : 5,9 cm.

Sur le haut du bandeau JACOB à droite et transversalement, la marque S.F.

Sur le haut du bandeau JACOB à gauche et transversalement, le numéro 785 et en dessous BIS.

Pas d'oreille droite.

Barbe ronde à peine échancrée, émaillée gris argent terne.

SCHMIDT FRERES N° 793

Légende sur le turban : JE SUIS LE BEAU JACOB.

Hauteur : 5,3 cm.

Longueur : 5,1 cm.

Sur le haut du bandeau JACOB à droite et transversalement, la marque S.F.

Sur le haut du bandeau JACOB à gauche et transversalement, le numéro 793.

L'oreille droite est marquée.

Barbe ronde, à peine échancrée.

PLANCHE 18

S.F. N° 786

S.F. N° 785bis

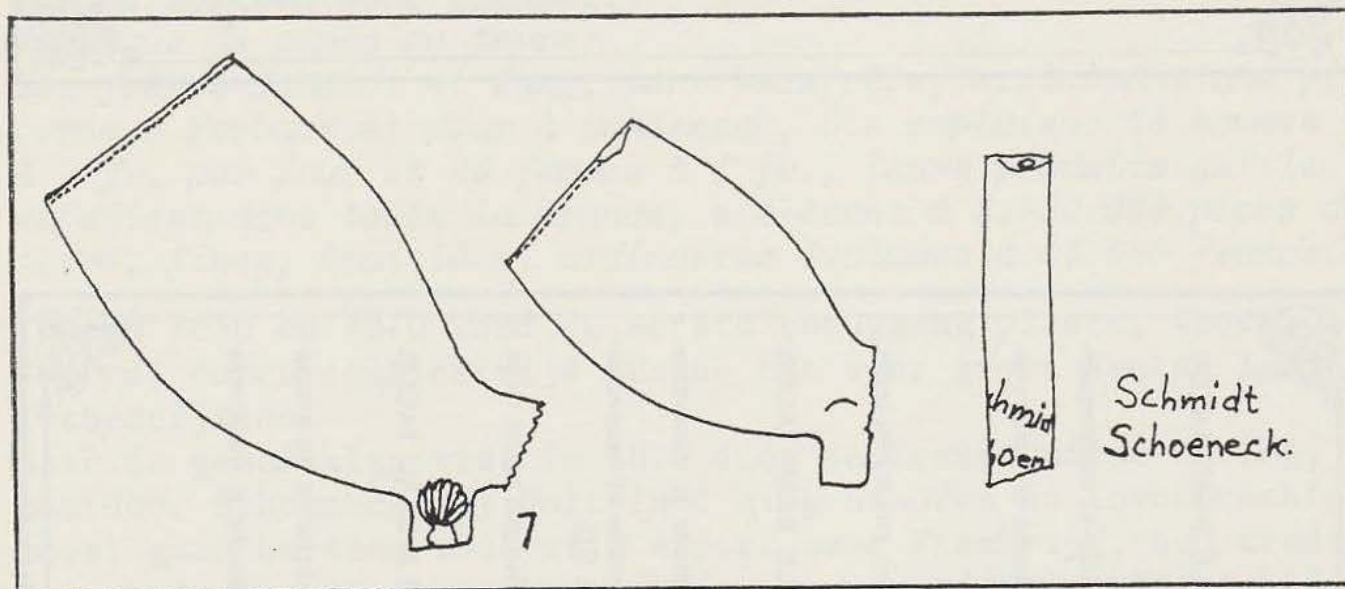
S.F. N° 793

Schmidt stopte in 1875 in Forbach. De laatste pijpenmaker in voornoemde plaats was ene Heinrich Kiefer in 1884.

Toch is er iets overgebleven van de toenmalige pijpenindustrie en wel de bijnaam die de Schoenecker tot op heden achtervolgt: Pfiffeköpf!

In een klein 'museum' in het oude schoolgebouw in Schoeneck bevindt zich een kistje met pijpekoppen en stelen, afkomstig van bodemvondsten uit Schoeneck en omgeving. Praktisch alle fragmenten stammen uit de fabriek van Schmidt. Opvallend is de sneeuwwitte klei, de goede afwerking van de koppen, die gebotterd, geradeerd en geglaasd zijn.

Praktisch alle koppen dragen als zijmerk op de hiel ter rechterzijde het cijfer 5 of 7. Links is een onduidelijk zijmerk te zien, dat wat wegheeft van een ontploffende bom. Het hielmerk zelf is bijna onleesbaar, al valt vaag 46 te onderscheiden.

Toch zijn er uit de Schmidt Frères-productie ook Jacobpijpen bekend, zowel met de tekst *Je suis le bon Jacob* als *Je suis le beau Jacob*. In beide gevallen merkte men met de letters SF.

BRONNEN

- Augustin, Niels: Het Europese pijpen-prentenboek, 1981
- Leo, Jean: Les pipes en terre Francaises, Brussel, 1971
- Raphaël, Maurice: Les pipes en terre Francaises, Vitrolles, 1991
- Mamy, Bernard: Reprint Culottage des pipes, Parijs. 1982